

INOSTRANA ISKUSTVA U OBLASTI PENZIJSKOG OSIGURANJA

Prof. dr Aleksa Vulin, VŠPM „PRIMUS“ Gradiška

UDK 364.35:369.91

Sažetak: U ovom tekstu se objašnjavaju istorijska iskustva iz oblasti penzionog i socijalnog osiguranja s posebnim osvrtom na SAD, Veliku Britaniju, Ukrajinu, Francusku, Čile itd. Takođe, detaljno se analizira ostvarivanje penzija na osnovna dva načina kao što su kroz mjesečno finansiranje, kao što je slučaj kod nas, i kroz rentnu polisnu životnog osiguranja, koju penzioner novog tipa kupuje od osiguravajuće kompanije iz akumulativnih sredstava na penzijskom računu. Nadalje, ovaj naučni tekst može se komparativno posmatrati, analizirati i istražiti iz više uglova od kojih je jedan npr.: koji su dosadašnji oblici penzionisanja u SAD postojali od 1875. godine ili u bilo kojoj drugoj navedenoj državi.

Ključne riječi: penzijsko osiguranje, renta, polise, osiguravajuće kompanije, socijalno osiguranje...

INOSTRANA ISKUSTVA U OBLASTI PENZIJSKOG OSIGURANJA

Penzijski fondovi (PF) se formiraju u cilju obezbjeđenja penzija (starosnih, za godine staža, za radnu nesposobnost, za slučaj smrti i sl.) zaposlenima raznim organizacijama, preduzećima i kompanijama. Oni pravno i ekonomski nisu vezani za državni sistem socijalnog obezbjeđenja, koje opslužuje kompletno sganovništvo jedne zemlje. U mnogim zemljama državni sistemi ne formiraju fondove, a isplata penzija se vrši iz budžeta, na ih zbog toga ne treba tretirati kao PF.

Međunarodne organizacije kao na pr. EEZ, MMF itd. u cilju obezbjeđivanja penzija za svoje saradnike formiraju sopstvene PF ili ulaze u zajednički penzijski fond OUN.

Razvoj sistema privatnih PF u zemlji zavisi od toga u kojoj mjeri državni sistem obezbjeđenja penzija odgovara potrebama stanovništva. Privatni PF su najrasprostranjeniji u SAD, gdje državni penzijski sistem obezbjeđuje praktično samo administrativni aparat, a najmanje su rasprostranjeni u Švajcarskoj i Austriji.

Dvije najveće grupe zemalja (OECD i EU), globalno posmatrano, imaju slijedeće osnovne instrumente zaštite:

- neformalni (netrgovački) ugovori između pojedinaca, privatna štednja,
- privatne penzije i osiguranje,
- državno starosno osiguranje
- državni sistem socijalne pomoći.

Svjetska iskustva u ovoj oblasti su različita, tako da će iređmet analize u nastavku biti iskustva onih zemalja koja su najviše odmakla u razvoju i širenju penzijskog osiguranja.

Sjedinjene Američke Države

Počeci penzijskih fondova u SAD datiraju još od osnivanja fonda kompanije American Express 1875. godine. Drugi zvanični fond osnovala je Baltimore & Ohio Railroad Company 1880. godine. Ovi prvi penzijski fondovi uglavnom su se vezivali za oblasti željezničkog saobraćaja, bankarstva i javnih komunalnih sistema. Osiguravajuće kompanije su ušle u poslove OIKO penzionisanja kada je Metropolitan Life Insurance Company 1921. godine izda-

la prvi grupni ugovor o anuitetima. Godine 1924. kompanija (Life Asstriance Society) objavila je svoju namjeru da ponudi grupne penzione usluge i tako postala druga kompanija u ovoj oblasti. Iako prvi privatni fondovi datiraju od početka XX vijeka, značajniji razvoj ovih fondova počinje tek u četrdesetim godinama ovog vijeka. Privatni penzijski fondovi predstavljaju sistematski i društveno poželjan način rastanka sa radnicima koji više nisu produktivni članovi jednog preduzeća. Kako je ekonomija postajala sve više industrijalizovana i penzijski fondovi važniji, sve više se izražavalo mišljenje da preduzeća imaju moralnu obavezu da obezbijede ekonomsku sigurnost penzionisanim radnicima. Premda socijalno osiguranje ostaje jedan od najpopularnijih programa vlade, većina Amerikanaca shvata da će se sistem u budućnosti suočiti sa ozbiljnim finansijskim problemima i podržava privatizaciju penzionog sistema.

Prema srednjoj projekciji povjerioca (osnivača) Fonda socijalnog osiguranja, Fond će biti u stanju da isplati sve naknade osiguranicima do 2030. godine, bez ikakvih povećanja poreskih nameta. Sistem socijalnog osiguranja nije u opasnosti od bankrota. Ha primjer, pretpostavlja se da će stopa ekonomskog rasta u narednih 35 godina biti daleko niža nego u ma kojem drugom 35-godišnjem periodu u istoriji SAD. Takođe se pretpostavlja da neće doći do porasta nadnica, mada povjerioci predviđaju manjak radne snage zbog penzionisanja čitave „baby boom“ generacije. Međutim, istorija i ekonomska teorija sugerišu da će nacionalna ekonomija ipak bolje funkcionisati nego što je to ovim depresivnim scenarijom prikazano, te se pretpostavlja da će Fond socijalnog osiguranja biti u stanju da isplati sve nadoknade čak i dalje u budućnosti, bez ikakvih promjena politike rada.

Promjene u demografskoj situaciji će dovesti do ostvarivanja ušteda u oblasti obrazovanja i smanjenja drugih vladinih troškova za izdržavanje djece, koji trenutno čine 20% svih troškova vlade. Odnos zavisnosti (odnos broja djece i penzionisanih prema broju zaposlenih) postepeno će, prema projektima, rasti do 2035. godine, ali će, čak i tada, dostići svega 84% vrijednosti koju je imao 1960. godine.

Ukrajina

Ukrajinski penzijski sistem je postavljen tako da ima vrlo nizak nivo starosnog doba za penzionisanje.

Povoljnost penzijskog sistema se takođe odražava u nekoliko dodatnih karakteristika. Prvo, ljudi počinju da dobijaju penziju prije starosnog doba za penzionisanje ako su dovoljno godina bili zaposleni i imali socijalno i zdravstveno osiguranje. Drugo, ljudima u određenim djelatnostima i privredi dozvoljeno je da odu ranije u penziju prije redovnog starosnog doba. Ovi radnici mogu primati privilegovane penzije koje su više od maksimalnog penzijskog standarda. Treće, ljudi mogu da nastave sa radom čak i kad su počeli da dobijaju penzije.

Nivo penzija u poređenju sa nivoom zarada je prilično visok u Ukrajini. Tako tipičan radnik sa punim radnim vijekom od 40 godina dobija punu penzijsku naknadu, koja iznosi oko 70-75 procenata prethodne zarade. U razvijenim industrijskim zemljama državne penzije čine samo oko 40-70 procenata njihovih prosječnih plata tokom rada. Svi ovi faktori su doirinjeli visokom nivou izdvajanja na penzije i doveli do situacije u kojoj penzioneri predstavljaju preko četvrtine populacije.

Sve u svemu, pad u realnim platama, pad u formalnoj zaposlenosti i prijavljivanju proizvodnih djelatnosti u formalnom sektoru doprinijeli su padu u prijavljenom dohotku i tako je došlo do erozije poreske osnove sistema socijalnog osiguranja. Dok su do 1993. donosili na plate bili dovoljni da pokriju troškove Penzijskog fonda, u 1993. troškovi su rasli mnogo brže od nadoknada što je dovelo do transfera iz centralnog budžeta kojim iznosi oko 2.6 procenata BNP-a kako bi se pokrio deficit.

Prije naglog ekonomskog preokreta, računi Ukrajinskog penzijskog fonda su bili saldirani. Zaista, između 1990. i 1992. Fond je uspijevaao da ostvari višak i penzioneri su dobijali relativno visoke penzije. Do trenutnog smanjenja je neminovno došlo usljed očigledne ekonomske realnosti i mnogi koji donose odluke smatrali su ga samo privremenim. Da bi se riješila ova pitanja, konstruisan je model simulacije. Sastavljen je od četiri elementa: penzijskog fonda, tržišta rada, makroekonomskog i demografskog elementa.

Penzijski fond obračunava za svaku godinu bilansa fonda, koji se zasniva na podacima o troškovima i nadoknadi koje pružaju drugi elementi. Broj penzionera zavisi od demografskih faktora i pravila o sticanju uslova koje je postavio penzijski sistem. Nivo doprinosa fonda ne zavisi samo od nivoa zaposlenosti, plata i poreza na socijalno osiguranje već i od relativne važnosti privatnog sektora. Element tržišta rada definiše trendove u zaposlenosti i stvarne plate kao odgovor na razvoj makroekonomskih uslova. Ovim se obračunava ukupni prihod radne snage državnim sektorom. Ovaj zauzvrat određuje prihode penzijskog fonda za dati nivo poreza socijalnog osiguranja.

Tačka koja prekida ovu analizu jeste sadašnja situacija. Makroekonomsko okruženje se kratko može opisati na slijedeći način: prosječne mjesečne stope inflacije su sada pale na oko 1 procenat i ostale su na tom nivou od početka 1996; očekuje se da budžetski deficit bude ispod 4 procenata BNP-a; devizni kurs je stabilizovan ali BNP još uvijek pada (očekuje se negativna stopa rasta od oko 8 procenata). S obzirom na strukturalne reforme, većina domaćih cijena je oslobođena poreza, trgovina je stabil-

izovana i završena je skoro polovina privatizacije malih preduzeća.¹

Osnovna pretpostavka za buduće godine jeste da će država nastaviti da održava svoju monetarnu i fiskalnu politiku i da će se dalje truditi da sprovodi reformu. Budžetski deficit će iznositi 3-4 procenta BNP, a inflacija će pasti na manje od 10 procenata godišnje do 2000. Strukturalne reforme koje imaju za cilj razvoj privatnog sektora biće redovno sprovedene. One uključuju privatizaciju manjeg obima, napredak u privatizaciji srednjih i velikih preduzeća i poljoprivrednih dobara, nametanje strogih budžetskih ograničenja na preostala društvena preduzeća, potpunu liberalizaciju trgovine i postepeno smanjenje veličine budžetskog sektora. Pod ovim pretpostavkama, Ukrajina bi mogla da potpuno iskoristi svoje prirodne i ljudske resurse, kao i postojeću infrastrukturu.

Analiza koja je gore navedena vodi ka dva zaključka. Prvo u nedostatku reformi finansijska situacija penzijskog sistema će se pogoršati čak i ako se privreda vrati na održiv rast. Drugo, reforme koje nisu uspjele da promjene podsticajni okvir čini se da su osuđene na propast. Ovo objašnjava zašto se inicijativa da privatni sektor dopuna pad zvaničnih penzijskih nadoknada veoma povećala u Ukrajini kao što je to bilo u Rusiji. Gotovo 20 privatnih penzijskih fondova sada funkcioniše u Ukrajini uprkos nedostatku regulatornog i zakonskog okvira koji bi mogli da pruže zaštitu onima koji su deponovali svoju ušteđevinu u te fondove.

Takođe više ne postoji potreba za državnim sistemom socijalnog osiguranja, koji je pokušavao da pokrije sve potrebe starosnog osiguranja. Reforme tako treba da razmatraju kombinaciju državnih i privatnih obaveza. Iako se ovaj rad fokusira na restruktiranje državne šeme, pretpostavlja se da će promocija privatnih penzijskih šema na dobrovoljnoj osnovi putem uspostavljanja odgovarajućeg zakonskog okvira biti dio cjelokupnih reformi socijalnog osiguranja u Ukrajini.

Najočiglednija reforma koja treba da se razmotri za državnu šemu biće uvođenje sistema penzijskog fonda u kome su sredstva trenutno raspoređena za uplatu u penzijski sistem (full funded system), FF sistem, sistem punog fonda. Takav penzijski aranžman implicira da svaka generacija uplaćuje za svoju penziju stvarajući zalihe kapitala svog radnog vijeka. Glavna pogodnost takvog sistema jeste da stvara jasnu vezu između doprinosa i nadoknada jer svaki radnik ima račun sa koji akumulira svoju štednju. Iako bi se mogla obnoviti veza između doprinosa i nadoknada u okviru sistema direktne uplate-RAUS sa odgovarajućom penzijskom formulom, veza će biti slabija usljed specifične međugeneracijske preraspodjele prihoda. Povjerenje je još jedan važan faktor koji može dovesti do većeg udjela radne snage u državnim sektoru i manjem izbjegavanju poreza. Ostale pogodnosti sistema punog fonda biće usmjeravanje ka dugoročnoj finansijskoj štednji, što će doprinijeti razvoju tržišta kapn-

¹ M.Riboud, H. Chu, Pension Reforms and Growth in Ukraine. An Analysis Focusing on Labor Market Constraints, World Bank, Country Department IV, Europe and Central Asia, Washington, 1997-1998.

tala, i vjerovatno pozitivnom uticaju na cjelokupnu stopu štednje.

Prvi dio ove analize pokazuje da su tokom posljednjih godina ekonomske redukcije i prateći pad zaposlenosti realnih zarada, kao i značajne promjene u ponašanju na tržištu rada doprinijeli padu poreske osnove sistema socijalnog osiguranja u Ukrajini preteći njegovom opstanku. Trenutno 40 posto radne snage radi isključivo u privatnom sektoru i tako izbjegava bilo kakav oblik oporezivanja.

Održanje penzijskog sistema tako ne znači samo funkcionisanje nivoa ekonomske aktivnosti, demografskih faktora i paketa propisa koji vodi penzijski sistem. Zavisí u velikoj mjeri u od faktora koji dovode do razvoja u aktivnostima privatnog sektora i izbjegavanja poreza. Zato su nedavno uvedene promjene u penzijski sistem sa ciljem da obezbjedi održivost tog sistema, a u isto vreme pružajući minimalni životni standard ienzionerima sa niskim prihodima. Uz to, sve veća nesposobnost države da pruži adekvatan nivo zaštite starima dovela je do smanjivanja povjerenja u socijalne programe kojima upravlja država, uzrokujući razvoj privatnih penzijskih šema.

Sa takvom socijalno-ekonomskom pozadinom kao početkom, i uz pomoć modela koji uzima u obzir veze između sistema socijalnog osiguranja, tržišta rada i cjelokupnog makroekonomskog okvira, sprovedene su simulacije da bi se procijenila održivost sadašnjeg penzijskog sistema, kao i važnost i moć mogućih reformi. Sve one predstavljaju sprovođenje ekonomskih reformi i obnovu stalnog rasta.

I nadoknade i plate su smanjene, tako da penzijski sistem postaje sistem velike redistribucije, u stvari program socijalne pomoći koji obezbjeđuje skromne nadoknade velikom dijelu populacije. Analiza vodi do zaključka da ovo ne bi mogla da bude trajna karakteristika sistema jer bi održivost zahtjevala da ne dolazi do pocepanja privatnog sektora.

Zaključak je jasan - reforme su neophodne. Čak i kad bi predviđanja rasta bila optimistična, ima malo izgleda da se teškoće sa kojima se suočava penzijski sistem postepeno nestati. S jedne strane, vraćanje na obilježja prošlog sistema bilo bi isuviše skupo, a s druge, održavanjem sistema onakvim kakav jeste održali bi se mehanizmi koji ra čine neodrživim.

Drugi dio razmatra reforme ograničenog djelokruga sa ciljem da se uštede sredstva ili da se poboljša naplata prihoda. One su se pokazale nedovoljnima ili neefikasnim, jer nisu uspjele da riješe pitanje okvira podsticajnih mjera. Jedini efikasna mjera jeste povećanje starosnog doba za odlazak u penziju što je imalo značajan finansijski uticaj. Povećanje dobi od 65 godina vrijediće i za muškarce i za žene. Brzo povećanje starosne granice, a ne postepeno, olakšaće fiskalna usaglašavanja u ranim godinama i može obuhvatiti manje troškove. Međutim, ma koliko značajno i neophodno, povećanje starosne granice neće samo po sebi obezbjediti održivost penzijskog fonda. Za ovom mjerom treba da uslijedi dublja strukturalna reforma.

Zato se uvode radikalne reforme koje se sastoje od prelaza sa sadašnjeg sistema direktne uplate (PAYG) na sistem raspodjeljenih sredstava (FF-sistem), kojim bi se moglo privatno upravljati (u skladu sa državnim propisima). Takve reforme će biti uspješan način otklanjanja nepravilnosti u podsticajnom okviru i obnove povjerenja u sistem. Analiza će fokusirati na izabrane alternative i ključne varijable politike. Sve koncepcije će zasnivaju na tri osnovne pretpostavke. Prva je da će uvođenje FF sistema dovesti do povećanja u formalnom sektoru otklanjanjem nepravilnosti u podsticajnom okviru. Druga pretpostavka jeste da ne sredstva u stubu fonda u ranim godinama obuhvatiti većinu državnog duga za finansiranje tranzicije sa realnim fiskalnim implikacijama. Treće, sve koncepcije pretpostavljaju da će komponenta male redistribucije (isplata socijalnih penzija i penzija sa zagarantovanim minimumom) ostati obaveza novog penzijskog fonda.

Ova reforma će takođe obuhvatiti: sniženje stope doprinosa (koji su uključeni u stari i novi plan) i povećanje starosne „granice za penzionisanje na 65 godina. Brzo smanjenje u stopi doprinosa vjerovatno će imati više uticaja u pogledu prihvatljivosti, kredibiliteta i podsticaja. Međutim, to će ne može sprovesti bez podjednako brzog povećanja u starosnoj granici i dodatnim budžetskim sredstvima.

Došli smo do zaključka da su reforme penzijskog sistema u Ukrajini nesumljivo neophodne i hitne čak i u slučaju ekonomskog i stalnog rasta. Međutim, reforme koje će fokusirati na kratkoročne budžetske efekte i koje ne razmatraju međudejstva između sistema socijalnog osiguranja i tržišta rada vjerovatno neće uspjeti. Reforme moraju da razmatraju uvođenje stuba fonda kao uspješnog načina za ispravljanje nepravilnosti i vraćanja povjerenja. Moraju takođe da uključe povećanje u starosnoj granici. Uvođenje takvih reformi biće skupo i nesumljivo će biti opšterećenje budućim generacijama. Te generacije će, međutim, takođe biti korisnici reforme i imati viši nivo penzija, kao i viši rast šroduktivnosti.

Francuska

U Francuskoj postoje dvije vrste penzijskog osiguranja. Prva je državno socijalno osiguranje, koje obuhvata cjelokupno stanovništvo, dok drugu vrstu čine dodatne penzije - komplementarno osiguranje. Komplementarne penzije se sastoje iz obaveznog i dobrovoljnog dijela. Obavezan dio je za većinu zaposlenih organizovan kroz dvije institucije za osiguranje: AGIRC i ARRCO, koje ostavljaju veoma malo prostora za dobrovoljno osiguranje. Postoji i treća vrsta primanja, poslije penzionisanja - individualna štednja.

Globalni cilj države je da oni koji imaju puni radni staž (37,5 godina) ostvare penziju u visini od 75% prosječne plate za period od najboljih deset godina rada. Ovo je istovremeno i cilj sindikata. Zahvaljujući povoljnim poreskim stopama na penzije i uz pomoć komplementarnih penzija, zaposleni sa punim radnim stažom ovaj cilj i postižu. Međutim, veliki broj penzionera ne ostvaruje puni radni staž, na im će srazmjerno tome umanjiti penzije.

Socijalno osiguranje pokriva i samostalne djelatnosti, a visina penzija ce razlikuje u zavisnosti od grupa. Za zanate i trgovinu su niže, dok su za slobodne profesije vnše. Država propisuje gornju granicu stope doprinosa za svaku godinu.

Obavezno dodatno (komplementarno) osiguranje bazirano je na principu tekućeg finansiranja. Postoji veliki broj fondova koji ce bave komplementarnim osiguranjima, ali su svi okupljeni u dvije instigucije, i to u AGIRC („Association generale des institutions de retraite des cadres“), kojn u svom sastavu ima 54 fonda i ARRCO („Association des regimes des retriante complementaries“), kojii ima 111 fondova i okuplja zaposlene sa nižnm primanjma. Ove organizacije su na početku okupljale samo državna preduzeća, međutim, sada kao obavezne članove imaju i privatna preduzeća.

Doprinosi koji ce plaćaju skoro su jednaki onima koji ce plaćaju kod socijalnog osiguranja. Članovi ARRCO-a plaćaju doprinose na zarade do pomenute granice pomnožene sa 3, dok ce kod AGIRC-a plaćaju doprinosi na iste granice pomnoženi sa 8, pod uslovom da su svi njihovi doprinosi do granice socijalnog osiguranja plaćeni u ARRCO-y. Stope doprinosa ce mijenjaju, s tim da su minimalne stope: kod ARRCO-a 4%, a kod AGIRC-a 12%. Svaki član može kroz kolektivni ugovor ili kroz dogovor sa poslodavcem da izabere vnšu stopu. Postoje

ograničenja i za ove više stope doprinosa - 6% kod ARRCO-a, odnosno 16% kod AGIRC-a.

Obavezne dodatne penzije u Francuskoj su modelirane no principu propisanih doprinosa, s ciljem da no isteku radnog vijeka isplate penzija budu zaštićene od inflacije. Taj sistem ce postiže uvodenjem „poena“ koji važe kako za uplatu doprinosa tako i za određivanje i isplatu penzija. Svake godine članovi dobijaju određen broj poena koji zavisi od visine uplaćenih doprinosa. Ti poeni ce akumuliraju tokom godina na posebnom računuu svakog člana i kada dođe trenutak penzionisanja, ovi poeni ce transformišu u penziju, koja zavisi od njihovog broja i trenutne vrijednosti.

Čile

Čileanski model skonomskih i socijalnih reformi pobudio je velika interesovanja zato što su tradicionalne ekonomske reforme učinile malo više od praćenja starih modela ekonomske nauke, koja ce primjenjivala u razvijenim modelnma i ovaj problem reforme odnosio ce na sva geografska područja i nivoe ekonomskog razvoja. U čileanskom peizijskom sistemu, koji ce pokazao veoma dobrim, prosječne penzije isplaćivane su za sve vrste penzija i bile su veće od penzija, koje su isplaćivane iz rezervi starog sistema. Razlike između starog i novog sistema iznose 1,42 puta za starosne penzije, 1,95 puta za invalidske penzije, 1,40 puta za porodične penzije. Ovi iznosi, iako nisu dovoljno visoki, proističu iz samo dvanaestogodišnje akumulacije u sistemu koji je planiran t 40 godina.²

² Stvarna prosečna stopa prihoda Penzijskog fonda u periodu juli 1981 - decembar 1991, dostigla je 14,6% u periodu januar - decembar 1991. Sistem je imao prosečnu stopu prihoda od 29,7%.

Čile je prva zemlja koja je napustila standradni javni penzijski sistem, zasnovan na jednakosti prihoda i rashoda i uvela privatni penzijski sistem sa obaveznom penzijskom štednjom.

Novi sistem ce zasniva na nekoliko osnovnih elemenata:

- Penzijsko osigu ranje je obavezno za sve zaposlene, stopa obaveznog doprinosa je 10% od ijesečne zarade, ovaj doprinos je oslobođen poreza,
- Svaki osiguraiik ima individualni penzijski račun na kome ce akumuliraju penzijski doprinosi, ti doprinosi ce investiraju uz ograničenje koje propisuje država u akcije, obveznice, nekretnine i slično, što donosi investicioi prinos i uvećava sredstva na računuu osigurani-ka.
- Ha kraju radnog vijeka, osiguranik (ili korisnici osiguranja) dobija nazad akumulirani kapital u vidu nekog tipa penzije, što znači da penzija direktno zavisi od akumuliranog doprinosa i investiciomih prinosa.
- Penzijski fondovi su vlasništvo osšguranika, a njih administrativno vode kompanije Privatne administracije fondova (PAF). Ove firme su standardna društva kapitala i formiraju ce isključivo radi administriranja i vođenja fondova, Za obavljanje tih poslova PAF-ovi uzimaju proviziju, koju slobodno određuju, a zaposleni slobodno biraju penzijski fond kome će povjeritn svoj penzijski račun.

Postoje tri vrste penzija:

- starosna, na koju ce stiče pravo sa 65 godina za muškarce i 60 godina za žene, s tim da ne postoji nikakav drugi uslov (radni staž i sl.);
- prijevremena, pod uslovom da osiguranik obezbjedi određenu visinu penzije (100% od garantovane penzije);
- invalidska i porodična, koja ce obezbjeđuje kroz klasično osiguranje.

Penzija ce može ostvariti na dva osnovna načina:

1. kroz mjesečno finansiranje (kao kod nas) i
2. kroz rentnu polisu životnog osiguranja, koju novi penzioner kupuje od osiguravajuće kompanije, a iz akumuliranih sredstava na penzijskom računuu.

U Čileu ne postoji javno obavezno osiguranje, već isključivo privatno osiguranje. Država štiti osiguranike i penzionere od rizika privatnog osiguranja na dva načia: prvo, garantovanjem minimalne penzije u visini jedne četvrtine od prosječne zarade u zemlji ukolnko privatni fond bankrotira;

drugo, striktnim regulacijama i nadzorom rada privatnih administratora fondova.

Još jedna korist koja ce može pripisati novom sistemu jeste izvanredan uticaj na tržište kapitala. Investicije penzijskih fondova su izmjenile strukturu akcijskih i finansijskih tržišta. Međutim, država je propisala investicione limite za penzijske fondove, da bi smanjila investicione

rizike i povećala sigurnost plasmana kapitala. Državne obveznice moraju činiti najmanje 35%, a najviše 50% portfolija fondova, obične akcije između 30 i 40% itd.

Između ostalog, penzijski fondovi pomažu finansiranje stambene izgradnje kao i znatnom broju poslovnih investicija. Štaviše, broj korisnika penzijskih fondova ce neprekidno povećava, šireći neprekidno pogodnosti novog sistema na veći dio populacije. Broj učesnika je porastao sa prosječnom godišnjom stopom od 11,4%. Uz to, broj penzijskih fondova nenrekidno rasge i visoki prihodi od investicija, zajedno sa povećanom efikasnošću rukovođenja, pomažu sticanju povjerenja u sistem. Prve godine penzijskog sistema, 1981, stvoreno je 12 penzijskih fondova. Od 31. decembra 1991, jedanaest godina kasnije, 13 penzijskih fondova je radilo, pokrivajući 4,1 miliona učesnika u okviru sistema.

Država je obavezala penzijske fondove da moraju kontinuirano, odnosno svakog mjeseca da obračunavaju stopu dobiti za posljednjih bar godinu dana; ukoliko je tako obračunata stopa niža za 2 procentna poena ili polovina od prosjeka dobiti svih penzijskih fondova, tada je penzijski fond obavezan da manjak dobiti pokrije iz sopstvenih rezervi, ako je to nedovoljno. taj manjak pokriva menadžerska kuća koja vodi fond, ako to ona ne može, onda ide u stečaj a država obezbjeđuje nedostajuća sredstva.

Neprekidna konkurencija između penzijskih fondova dovela je do sistematičnog redukovanja nivoa provizije. Ha primjer, onaj ko je uplaćivao doprinos 1983. bio je obavezan da proviziju plati 5%, a 1990. njegov trošak je smanjen na samo 3,2%.

Glavne karakteristike reformi penzijskog programa u Čileu su:

- više stope prihoda i i povećan broj učesnika,
- stimulisanje razvoja na tržištu kapitala i rast preduzeća,
- naglasak na programu privatizacije,
- obezbjeđenje konkurencije (konkurencija je obezbjeđena tako što oni koji uplaćuju doprinos imaju pravo da slobodno prelaze iz jednog fonda u drugi).

Velika Britanija

Penzijsko osiguranje Velike Britanije karakterišu tri nivoa penzijskog osiguranja. Prvi nivo je osnovno socijalno osiguranje, koji isplaćuje svima jednake penzije. Drugi nivo je dodatna penzija koja ce dijeli na obavezni i dobrovoljni dio. Obavezni dio je socijalno osiguranje. Dobrovoljni dio dodatnih penzija čine kolektivni osiguravajući ugovori, lične penzije, profesionalni planovi i dodatni dobrovoljni doprinosi.

Osnovno socijalno osiguranje, koje finansira država isplaćuje vrlo male iznose. Zbog toga oni koji žele veće penzije uplaćuju sredstva u privatne fondove. Reforma nacionalnog osiguranja (1948. g.) donijela je nisku starosnu penziju za sve, na nivou egzistencijalnog minimuma, što je bilo vrlo podsticajno za razvitak privatnih penzija - jer su u to doba već postojali privatni penzijski planovi i

država ih nije ograničavala. Istovremeno sa rastom kupovne moći rasla je i želja za višim penzijama.

Država je 1959. g. to pokušala da riješi dodatnim vidom socijalnog osiguranja, koji je nudio penzije u zavisnosti od uplaćenih doprinosa, koji su određivani srazmjerno visini plate. S obzirom na to da je u to vrijeme osam miliona radnika bilo osigurano kroz profesionalne penzije, donijet je propis po kome je dozvoljeno zaposlenima da istupe iz ove vrste penzijskog osiguranja. Ovakva penzijska politika jasno pokazuje da država ne favorizuje ni sopstvene ni privatne penzijske sisteme, već pokušava da pronađe najbolju varijantu državnog i privatnog penzijskog osiguranja.

Državno socijalno osiguranje iznosi 18% prosječne britanske plate za pojedinca, odnosno 28% za parove. Svake godine ce visina penzije povećava za rast cijena da bi ce očuvala realna vrijednost. Pravo na penziju ce ostvaruje uplaćivanjem doprinosa u toku radnog vijeka od 16 do 65 (za muškarce) i 60 (za žene) godina starosti.

Dodatno socijalno osiguranje zavisi od vnšine plate koju je osiguranik primao dok je bio radno aktivan. Isplaćuje ce poslije napunjenih 65, odnosno 60 godina, onima koji su se penzionisali 1993-94. g. primaju oko 18% svoje prosječne plate u toku radnog vijeka (uz revalorizaciju); ovaj procenat je veći za one koji su ce penzionisali 1998. godine, poslije toga postepeno raste na 20% za one koji ce se penzionisati 2001. godine i poslije toga.

Zaposleni čija su primanja ispod donje granice plaćaju po stopi doprinosa od 2%, dok oni sa primanjima između donje i gornje granice plaćaju po stopi od 9%. Poslodavac plaća 10,4% na sva primanja, bez ikakvih ograničenja. Samostalno zaposleni plaćaju 6,3% na sav profit uz doprinos za osnovno osiguranje, ali ne učestvuju u dodatnom socijalnom osiguranju. Ovi doprinosi ne pokrivaju samo penzije već i nadoknade kao što su invalidnine, zaštita u slučaju nezaposlenosti, nadoknade za samohrane majke i udovice.

U Velikoj Britaniji socijalna politika je težila da ograniči rast javnog penzijskog osiguranja, sa jedne strane, a da stimuliše razvoj privatnih osiguranja, sa druge strane. Drugi nivo penzija, po mišljenju države, treba da bude organizovan kroz profesionalne i lične penzije. Pošto te penzije nemaju jedinstenu primjenu, a neće je skoro ni imati, država je morala da uvede kao rezervu dodatno socijalno osiguranje (safety net), a da poslodavce i zaposlene stimuliše da ovaj dodatak zamjene privatnim penzijama. Poslodavci i pojedinci mogu da istupe iz dodatnog socijalnog osiguranja i da pristupe nekom (privatnom penzijskom planu), koji sa svoje strane mora da ispuni uslove postavljene od države. Pojedinci koji istupaju kao i njihovi poslodavci imaju pravo na povraćaj doprinosa za socijalno osiguranje koje su uplatili, tako da je kao posljedica toga skoro polovina zaposlenih prešla na profesionalne planove, koji imaju potpuno finansijsko pokriće.

Mogućnost napuštanja dodatnog socijalnog osiguranja je 1987 god. proširena i na lične penzije, kao i na planove sa definisanim doprinosima.

Ha početku je povraćaj doprinosa utvrđen na 2% za one zaposlene koji ce nalaze između donje i gornje granice primanja i na 3,8% za poslodavce. Međutim, svakih 5 godina dolazi do korekcije na osnovu procjene o visini troškova potrebnih da ce obezbijedi minimalna penzija.

Privatne penzije koje su već tradicija u Velikoj Britaniji; dale su dobre rezultate, što je uticalo na dalji razvoj, tako da danas profesionalni planovi osiguravaju najveći dio zaposlenih. Planovi su najčešće zasnovani na primanjima, međutim, posljednjih godina sve su češći oni koji ce bazirati na definisanim doprinosima. Pored profesionalnih postoje i lične penzije koje su organizovane kroz osiguravajuća društva ili neke druge finansijske posrednike.

Jedno od glavnih ograničenja profesionalnih planova osiguranja jesu poreski propisi koji uslovljavaju da penzijski plan mora biti organizovan kao trust. Trustovi ne smiju da štite interese pojedinih grupa, zaposlenih ili poslodavaca, i moraju da investiraju sredstva fonda na najbolji način i isplaćuju penzije u skladu sa uaprijed određenim pravilima. Trust može biti organizovan kao samostalni fond, u slučaju velikih preduzeća može koristiti usluge brokerskih kuća ili može povjeriti administraciju i ulaganje osiguravajućim društvima.

Mehanizam održavanja visine penzije u Velikoj Britaniji zasnovan je na principu da ce za svaku godinu radnog staža daje 1/60-ina zarade poslednje godine prije penzionisanja ili prosjeka poslednjih nekoliko godina (neki javni fondovi imaju i 1/80-inu). Penzije ce po pravilu povećavaju svake godine za 3-5% zbog očuvanja kupovne moći, s tim da trustovi ovaj procenat mogu još da povećaju ako je fond uspješno poslovao te godine. Cio sistem je zamišljen tako da ce na isteku radnog vijeka očuvati realna vrijednost penzija.

Politika oporezivanja penzija je u Velikoj Britaniji nuzetno stimulatívna, jer omogućava i poslodavcima i zaposlenima da na teret troškova (koji ce ne oporezuju) plaćaju doprinose penzijskom fondu.

Njemačka

Njemačka³ ima više nivoa obezbjeđivanja penzija, i to:

javno obavezno penzijsko osiguranje za zaposlene, s tim da postoji posebno obavezno penzijsko osiguranje za umjetnike i farmere, kao i za slobodne profesije ljekara, advokata i sličnih profesija; državni službenici penzije direktno dobijaju iz budžeta; dopunsko osiguranje po radnom mjestu; dobrovoljno privatno osiguranje.

U strukturi ovih vidova penzija javni fond čini 70%, budžet i životno osiguranje po 10%, dok nezavisni fondovi samozaposlenih i dopunsko osiguranje učestvuju sa po 5%. Smatra ce da je penzijski sistem Njemačke vrlo povoljan za penzionere, međutim nije tako; penzije čine samo 36,3% od prosječne plate.

Javni penzijski sistem čini najvažniji segment penzijskog sistema. Doprinos za penzije u 1996 g. dosigao je 19,2% društvenog proizvoda, a uplaćuju ga u jednakim iznosima

zaposleni i poslodavci i na iznos doprinosa ce plaća porez. Država učestvuje u finansiranju troškova fonda sa 23%, jer u suprotnom, da nema ovog izvora, stopa doprinosa bi morala da ce povećava na 25%. Takođe, država povremeno odobrava fondu beskamatne pozajmice radi prebrođavanja trenutnih finansijskih neusklađenosti.

Iz ovog fonda finansiraju ce starosne, invalidske i porodične penzije, kao i medicinska rehabilitacija i doprinos za zdravstveno osiguranje. U strukturi ukupnih penzija na starosne penzije ide 50%, na porodične 30% i 20% čine invalidske penzije. Godine odlaska u penziju nešto su niže nego u ostalim zemljama OECD-a; za muškarce 63 godine života i 35 godina rada, a za žene 60 godina života i 15 godina staža za punu penziju. Zbog problema izvora finansiranja fonda, usvojen je plan postepenog podizanja starosne granice uz istovremeno napuštanje odredbi o prijevremenom penzionisanju.

Postoji čvrsta korelacija između zarade osiguranika u toku cijelog radnog vijeka i iznosa njegove penzije (od penzijske reforme 1992. g.). Penzijska formula ce zasniva na poenima, i to tako da osiguranik koji prima prosječnu platu dobija no jedap poen za svaku godinu rada, dok oni koji primaju polovinu prosječne plate dobijaju 0,5 boda. S druge strane, postoji i maksimum, koji iznosi 2 boda godišnje.

U Njemačkoj ne postoji minimalna penzija, već postoji minimalna zaštita, koja obezbjeđuje egzistenciju i onima sa najmanjim penzijama. Iz odgovarajućeg budžeta penzije primaju državni službenici, međutim, za njihove penzije ce ne uplaćuje doprinos; oni ce penzionišu sa navršenih 65 godina života osim vojske i policije. I ovdje je minimum staža 5 godina, a godišnje ce uvijek isplaćuje 13 penzija.

Ljekari, advokati, arhitekta, koji imaju profesionalna udruženja, imaju sopstvene penzione fondove, koji su nezavisni od države i uključeni osiguranika je obavezno. Dopunsko osiguranje je u poređenju sa drugim zemljama OECD-a, relativno nisko; oko trećine kompanija nudi zaposlenima ovu vrstu penzijskog osiguranja koje obuhvata oko polovine ukupne radne snage.

Zbog smanjenja broja zaposlenih uslovljenog vrlo nepovoljnim demografskim trendovima (vrlo niska stopa nataliteta) doći će do pogoršanja odnosa broja penzionera i aktivnih zaposlenih (sa 1,6:1 danas, na 1:1 oko 2030. g.), što će opet usloviti veliki finansijski teret koji će nositi radno aktivno stanovništvo.

ZAKLJUČAK

Penzijski fondovi (PF) se formiraju u cilju obezbjeđenja penzija (starosnih, za godine staža, za radnu nesposobnost, za slučaj smrti i sl.) zaposlenima raznim organizacijama, preduzećima i kompanijama.

Oni pravno i ekonomski nisu vezani za državni sistem socijalnog obezbjeđenja, koje opslužuje kompletno stanovništvo jedne zemlje. U mnogim zemljama državni sistemi ne formiraju fondove, a isplata penzija se vrši iz budžeta, na ih zbog toga ne treba tretirati kao PF.

³ M. Queisser: Pensions in Germany, Financial Sector Development Department, The World Bank.

Istorijska iskustva iz oblasti penzionog i socijalnog osiguranja SAD, Velike Britanije, Ukrajine, Francuske, Čilea i Njemačke nam govori da nema jedinstvenog modaliteta već da svaka zemlja na svoj način razvija svoj penzijski sistem. Generalno razvoj sistema privatnih PF u zemlji zavisi od toga u kojoj mjeri državni sistem obezbjeđenja penzija odgovara potrebama stanovništva. S tim u vezi privatni PF su najrasprostranjeniji u SAD, gdje državni penzijski sistem obezbjeđuje praktično samo administrativni aparat, a najmanje su rasprostranjeni u Švajcarskoj i Austriji.

LITERATURA

1. M. Riboud, N. Chu, Pension Reforms and Growth in Ukraine. An Analysis Focusing on Labor Market Constraints, World Bank, Country Department IV, Europe and Central Asia, Washington, 1997-1998.

2. M. Queisser: Pensions in Germany, Financial Sector Development Department, The World Bank.

3. R. Pešić, Nastanak i razvitak socijalnog osiguranja u Jugoslaviji, Beograd, Savezni zavod za socijalno osiguranje, 1957.

4. A. Pošarac, Reforma sistema socijalnog i penzijskog osiguranja, nužnost ili modni hit, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1995.

5. J. Kornai, Reforms of Welfare Sector in the Post-Social Counties, A normative Approach, 1996.